

MÍSTO NA SLUNCI

VĚRA SEMERÁDOVÁ

OBSAH

Boj o místo na slunci

Vlivní a oblíbení?

Jak se navzájem vidí

Závěrem

Poznámky

BOJ O MÍSTO NA SLUNCI

Společenství školní třídy je obraz světa v malém. I tady jsou „vládci“, kteří rozhodují, často i „sedé eminence“, které je k žádoucímu rozhodnutí přivedou a „výkonná složka“, která pak rozhodnutí uskuteční. Jsou tu i „hvězdy“, všemi milované a obdivované, a „řadoví obědanci“, kteří většinou mizí v davu. Ale také zde jsou „černé ovce“ či „obětní beránci“, všemi vysmívání a často i využívání. Vytváří se zde koalice a opozice, existují tu sociální vazby pevné, mezi starými a věrnými kamarády, ale i neustálé - kamarádství, party a lásky vznikají, zanikají, vlny se zdvíhají a opadávají, společenské síly se přeskupují.

Postavení, které si dítě mezi svými spolužáky ve třídě vybojuje, je jedním z nejdůležitějších faktorů formujících jeho pohled na školu. Spoluurčuje, jak se dítě bude ve třídě cítit, jak rádo či nerádo bude do školy chodit. Nepřímo ovlivňuje i výkonnost jednotlivých žáků - dítě v kolektivu oblíbené je klidnější, cítí morální (a nejen morální) podporu a může se stát úspěšným s vynaložením menší námahy. Dítě neoblíbené, traumatizované svým nešťastným sociálním postavením snáze podlehne trémě, která negativně ovlivní jeho školní výkon, či ve snaze posunout se na společenském žebříčku sahne k řešením, která nejsou společensky přijatelná - známé pokusy získat si pozornost a oblibu šaškováním, vymyšlením si, či ve vyšších ročnících chováním hraničícím s přestoupením zákona a někdy již dokonce spadajícím do rámce kriminálních deliktů. Vztahy mezi žáky ve třídě ovlivňují celé klima třídy a jsou důležité i pro práci učitele, a to jak pro jeho práci výchovnou, tak vzdělávací.

Abychom získali názornější popis vztahů mezi jednotlivými žáky, které jsme znali z dřívějšího dlouhodobého výzkumu, a doplnili si poznatky o třídním klimatu¹⁾ a také proto, abychom zjistili, které charakteristiky jsou pro postavení dítěte ve třídě nejdůležitější, použili jsme metody sociometrie. Zvolili jsme klasický sociometrický test SO-RA-DO (Sociometricko-ratingový dotazník), který byl zadán zcela standardním způsobem. V první fázi si děti zapsaly jména všech svých spolužáků do záznamového archu a každého ohodnotily podle jeho a) oblíbenosti b) vlivnosti ve třídě. Přesně instrukce zněly takto: *a) „Ke každému jménu spolužáka /nikoliv vlastnímu/ napíšete ve vašem záznamovém listu jednu z číslic 1-5, a to do sloupce... Číslice budou znamenat toto:*

1 nejvlivnější žák třídy

2 patří mezi několik nejvlivnějších

3 má průměrný vliv, jako většina žáků

4 má slabý vliv

5 nemá žádný nebo téměř žádný vliv

Vlivný je ten, jehož názory a chováním se řídí ostatní, jak se říká: „ostatní na něj dají“. V tomto dotazu záleží jen na tom, je-li žák vlivný, nezáleží na tom, je-li jeho vliv „dobrý“ nebo „špatný“. ...“

b) Nyní budete hodnotit sympatičnost spolužáků podobným způsobem, jako jste hodnotili vliv. Sloupec pro záznam číslic.... Číslice budou znamenat toto:

- 1 velmi sympatický
- 2 sympatický
- 3 ani sympatický ani nesympatický
- 4 spíše nesympatický
- 5 nesympatický

Sympatický je nám ten, kdo je příjemný, s kým se rádi stýkáme. Každý člověk má rád trochu jiné lidi, vzájemné domlouvání nemá proto žádný smysl. ...

V druhé fázi žáci napsali slovní charakteristiku každého spolužáka. Instrukce byla: „Nakonec se zamyslete nad tím, proč je vám který spolužák sympatický nebo nesympatický. Vysvětlení napište na volné místo... Máte příležitost dokázat, jak dovedete přemýšlet o lidech a svých vztazích k nim.“

V obou sledovaných osmých třídách byla sociometrie sejmuta v únoru 1993. Ve třídě **Bílé školy** je 28 žáků (9 chlapců a 19 dívek), sociometrický dotazník vyplnilo 20 dětí (8 chlapců a 12 dívek). Ve třídě **Hnědé školy** je 22 žáků (14 chlapců a 8 dívek) vyplnilo jej 16 dětí (11 chlapců a 5 dívek). Výsledky pak byly zpracovány na dvou úrovních. Na té první bylo použito klasického statistického vyhodnocení indexů vlivu, oblíbenosti, a to jak individuálních (pro jednotlivé žáky), tak třídních (pro celou třídu). V druhé rovině jsme si všimli hlavně slovního vyjádření, pracovali jsme s pojmy, které děti užily ke zdůvodnění svých sympatií či nesympatií k jednotlivým spolužákům. Tyto pojmy jsme se pokusili utřídít do kategorií a subkategorií a poté bylo vytvořeno frekvenční pořadí jednotlivých kategorií v každé třídě. Tím jsme dostali „žebříček“ nejdůležitějších charakteristik, kterých si děti na sobě navzájem všimají a které tak určují postavení dítěte mezi vrstevníky.

VLIVNÍ A OBLÍBENÍ?

V **Bílé škole** je třídní index vlivu 3.06 (5. sten) a třídní index sympatie 2.71 (5. sten). V **Hnědé škole** má třídní index vlivu hodnotu 3.05 (5. sten) a třídní index sympatie 2.69 (6. sten). Z tohoto pohledu jsou obě třídy průměrné. /1 v dalším textu budeme považovat výsledky v 1. až 3. stenu za podprůměrné, ve 4. - 6. stenu za průměrné a v 7. až 10. stenu za nadprůměrné./

Individuální index vlivu, tj. průměr známek, které dostal žák při hodnocení vlivnosti, ukazuje jeho postavení ve třídě a jeho účast na řízení dění v ní. Ve sledované osmé třídě **Bílé školy** se pohybuje v rozmezí hodnot od 1.68 (9. sten) do 4.42 (2. sten). V této třídě 8 žáků (tj. 28.57%) dosáhlo hodnot od 1.68 do 2.52 (tj. 9. až 7. sten) a mají tedy na dění ve třídě výrazný vliv. Hodnoty 13 žáků (tj. 46.42%) se pohybují od 2.60 do 3.75, (tj. od 6. až do 4. stenu) a jejich vliv je průměrný. U 7 dětí (25.00%) nabývá index vlivu hodnoty 3.84 až 4.42 (tj. 3. a 2. sten) a jejich vliv je malý nebo téměř žádný. Individuální index vlivu v **Hnědé škole** dosahuje hodnot od 1.93 do 4.12, tj. pohybuje se od 8. do 2. stenu. U čtyř žáků (19.04%) nabývá hodnot 1.93 až 2.56, tj. 8. a 7. sten, tito žáci tedy výrazně formují dění ve třídě. Dalších 14 žáků (66.66%) dosahuje hodnot od 2.71 do 3.60, tj. 6. až 4. stenu a jejich podíl na

řízení dění je průměrný. Index vlivu u zbývajících 3 školáků (14.28%) má rozmezí 1.81 až 4.12, tj. 3. a 2. sten. Jejich vliv na třídu se zdá být malý či téměř nulový.

Individuální index oblíbenosti, tj. průměr známek, které dostal žák při hodnocení sympatií, dokumentuje tendence spolužáků navazovat s daným žákem kontakt, ukazují na jeho přijímání ostatními dětmi. Ve sledované třídě **Bílé školy** dosahuje hodnot od 1.78 (9. sten) do 3.80 (2. sten). Jedna žákyně docílila 9. stenu (index oblíbenosti 1.78) a 5 žáků se pohybuje v rozmezí 2.10 až 2.21, tj. pásmo 7. stenu. (Nikdo nedosáhl 8. stenu.) Těchto 6 dětí (21.42%) je tedy ve třídě velmi oblíbeno. U dalších 18 dětí (64.28%) se hodnoty pohybují v pásmu 2.40 až 3.05, tj. v 6. až 4. stenu. Tito žáci jsou ve třídě oblíbeni průměrně. Zbývajících 4 žáci (14.28%) mají individuální index oblíbenosti od 3.26 do 3.80, tj. 3. a 2. sten a můžeme říci, že jsou třídou odmítáni. Individuální index oblíbenosti v dané třídě **Hnědé školy** kolísá od hodnoty 1.60 do 3.75, tj. od 9. do 2. stenu. U 5 žáků (23.80%) nabývá hodnot od 1.60 do 2.33, tj. od 9. do 7. stenu, a ukazuje, že tito žáci jsou ve třídě velmi populární. Dalších 13 dětí (61.90%) docílily hodnot od 2.40 do 3.18, tj. 6. až 4. stenu, a jejich oblíbenost ve třídě je průměrná. Tři školáci (14.28%) dosáhli hodnot 3.46 až 3.75, tj. 3. a 2. sten a znamená to, že jsou ve třídě převážně neoblíbeni.

Index náklonnosti, tj. průměr známek, které žák udělil při posuzování oblíbenosti, ukazuje jeho trend afektivně přijímat či odmítat spolužáky. V dané třídě **Bílé školy** se pohybuje v rozmezí hodnot 2.0 až 3.0, tj. od 8. do 3. stenu. Z toho 8 dětí (40.00%) dosáhlo hodnot 2.00 až 2.42, tj. 8. až 7. stenu, 11 dětí (55.00%) hodnot 2.67 až 2.92, tj. 6. až 4. stenu a 1 žák (5.00%) hodnoty 3.00, tj. 3. sten. Z těchto výsledků můžeme usoudit, že v rámci sledovaného vzorku je pouze jeden žák, který má výrazný sklon odmítat své spolužáky, u ostatních je vztah ke spolužákům dobrý či průměrný. Index náklonnosti ve sledované třídě **Hnědé školy** kolísá od 2.4 do 2.9, tj. od 7. do 4. stenu. U tří žáků (18.75%) nabývá stejné hodnoty - 2.4, tj. 7. sten, a můžeme říci, že tyto děti mají ke svým spolužákům velmi dobrý vztah. Zbývajících 13 (81.25%) dětí se pohybuje v rozmezí 2.5 až 2.9, tj. 4. až 6. stenu a jejich vztah k spolužákům je průměrný.

Je však samozřejmé, že jistě jiné postavení ve třídě bude mít žák vlivný a zároveň oblíbený, jiné vlivný a neoblíbený a zase jiné oblíbený a nevlivný, ve zcela jiné pozici pak bude žák nevlivný a neoblíbený. Proto jsou pro rozložení sociálních sil ve třídě a pro postavení jednotlivých žáků v ní důležitější kombinace shora uvedených indexů, včetně indexu náklonnosti, než každý jednotlivý index sám o sobě. Grafy 1 a 2 ukazují postavení jednotlivých žáků v obou třídách právě s ohledem jak na jejich vlivnost tak oblíbenost.

V **Bílé škole** můžeme za ty, kteří mají ve třídě silný vliv a přitom jsou výrazněji neoblíbeni (kde tedy jeden z faktorů je nadprůměrný a druhý podprůměrný, či kde se oblíbenost a vlivnost liší o 3. a případně více stenů), označit tři žáky (10.71%). Jejich sociometrický opak, žáky nevlivné, ale oblíbené dle výše definovaných podmínek zde nenajdeme. Oblíbení a vlivní žáci tady jsou tři (10.71%), neoblíbení a nevlivní také tři.

V popisu oblíbených a vlivných žáků převažují charakteristiky: *kamarádská, má smysl pro humor; inteligentní; vzdělaná a dá se s ní povídat.*

U žáků nevlivných a neoblíbených jsou nejčastější charakteristiky: *uzavřený, tlachá; zakřiknutý; hloupý, špatně se učí; protivný, nesympatický či divná.*

Děti vlivné, ale neoblíbené jsou nejčastěji popisovány jako: *vytahuje se, předvádí se, frajer; chytrý, inteligentní, vzdělaný.*

V **Hnědé škole** nejsou jednotlivé dimenze sociálního postavení tak jemně diferencované. Nikdo z žáků není vlivný a přitom neoblíbený a také žádný z nich není oblíbený, ale nevlivný (ve smyslu výše uvedených vymezení). Výrazně oblíbení a vlivní žáci jsou zde 3 (13.63%) a výrazně neoblíbených a nevlivných je 5 (22.72%).

V této třídě jsou oblíbení a vlivní žáci popisováni jako: *inteligentní, chytrý; veselý; zábavná, má smysl pro humor; hezká, vzhled, hezky chodí oblíkaná (u dívek); ochotný, půjčí, vyhoví, pomůže; kamarádský.*

Neoblíbení a nevlivní jsou pak charakterizováni: *chodí málo do školy, neznám, nevyznám se v něm, neprojevuje se, tichý, zakřiknutý; někdy dobrý, někdy špatný, jinak jde, někdy se chová jako pako; domýšlivý, drzý, vytahuje se, že je silnější.*

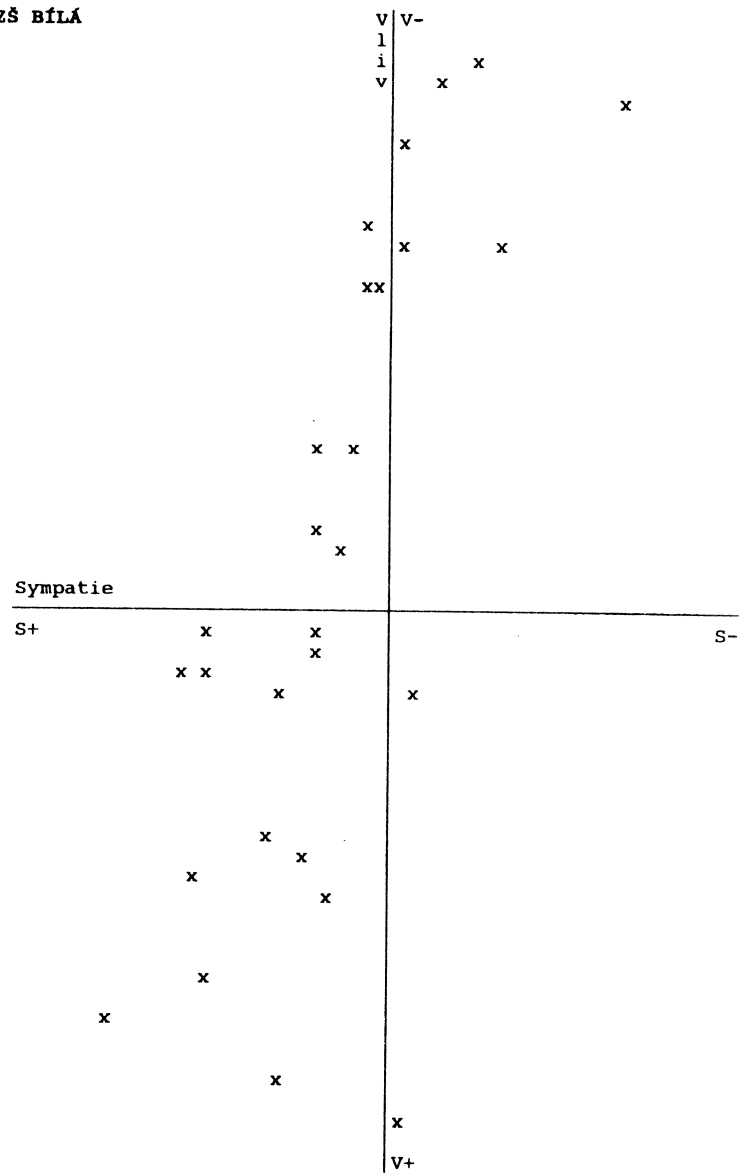
Překvapujícím zjištěním je, že ani v jedné ze sledovaných tříd nedosáhly děti zaujímající prvních pět míst na žebříčku oblíbenosti v indexu náklonnosti (pokud se ovšem šetření účastnily a index bylo možno vypočítat) vyššího než 8. a v Hnědé škole dokonce jen 7. stenu. Index náklonnosti se u nich pohybuje od 2.28 do 3.00, tj. od 3. do 8. stenu. Dá se předpokládat, že by se nepotvrdila vzájemná korelace mezi indexem oblíbenosti a indexem náklonnosti, očekávaná na podkladě předcházejících statistických šetření²⁾.

Dalším zajímavým nálezem je vztah mezi **prospěchem** a indexem vlivu a prospěchem a indexem oblíbenosti. V Bílé škole je korelace mezi vlivem a prospěchem $r = 0.48$ a v Hnědé škole dokonce $r = 0.80$. Oba koeficienty jsou významné na 1% hladině významnosti a potvrzují tak předcházející zjištění²⁾. Mezi oblíbeností a prospěchem na bývá korelační koeficient v Bílé škole hodnoty $r = 0.58$ a v Hnědé škole $r = 0.62$, opět jsou oba koeficienty významné na 1% hladině významnosti a také potvrzují předcházející výsledky²⁾.

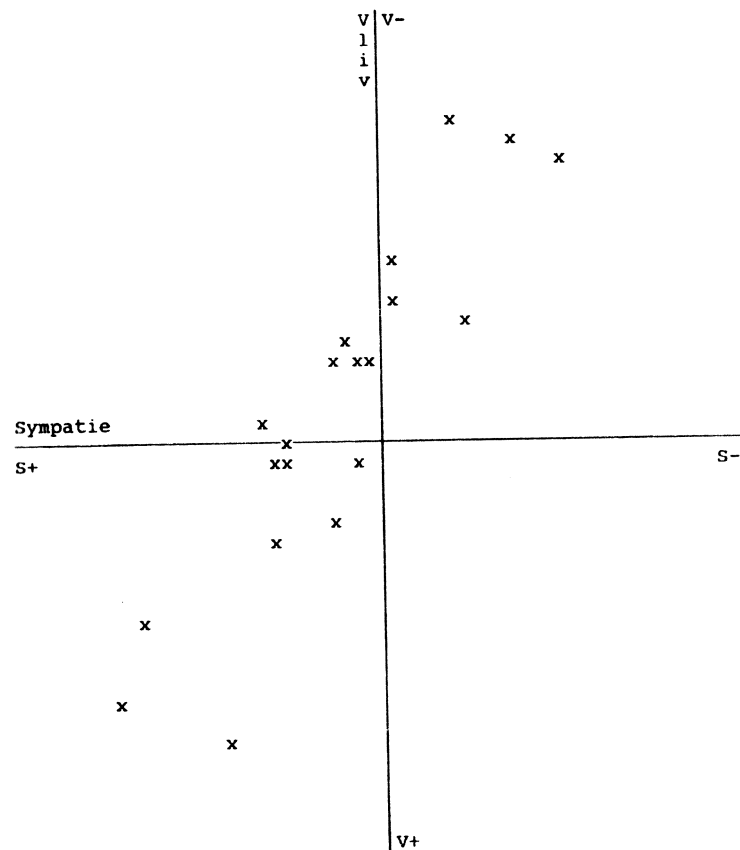
Pro lepší orientaci jsme seřadili číselné výsledky do následující tabulky a rozložení žáků vzhledem k dimenzím vlivnosti a oblíbenosti ukazují připojené grafy č. 1 a 2. Následující grafy číslo 3 a 4 pak zobrazují silné vzájemné vazby mezi jednotlivými žáky v obou třídách. Za silné jsme považovali ty, kde se děti recipročně označily jako „velmi sympatický“ či „spíše nesympatický“ a „nesympatický“. Zahrnuli jsme sem i vztahy neopětované - kdy jeden žák označil druhého jako „velmi sympatického“, ale v odpovědi se mu dostalo označení „spíše nesympatický“ či „nesympatický“.

	Bílá škola	Hnědá škola
Index vlivu (třídní)	3.06 (5. sten)	3.05 (5. sten)
Index sympatie (třídní)	2.71 (5. sten)	2.63 (6. sten)
Index vlivu (individuální)		
Rozmezí:	1.68 - 4.42	1.93 - 4.12
	9. - 2. sten	8. - 2. sten
Nadprůměrný	8 (28.57%)	4 (19.04%)
Průměrný	13 (46.42%)	14 (66.66%)
Podprůměrný	7 (25.00%)	3 (14.28%)
Index oblíbenosti (individuální)		
Rozmezí:	1.78 - 3.80	1.60 - 3.75
	9. - 2. sten	9. - 2. sten
Nadprůměrný	6 (21.42%)	5 (23.80%)
Průměrný	18 (64.28%)	13 (61.90%)
Podprůměrný	4 (14.28%)	3 (14.28%)
Index náklonnosti		
Rozmezí:	2.00 - 3.00	2.40 - 2.90
	8. - 3. sten	7. - 4. sten
Nadprůměrný	8 (40.00%)	3 (18.75%)
Průměrný	11 (55.00%)	13 (81.25%)
Podprůměrný	1 (5.00%)	0
Vlivní, oblíbení	3 (10.71%)	3 (13.63%)
Vlivní, neoblíbení	3 (10.71%)	0
Nevlivní, oblíbení	0	0
Nevlivní, neoblíbení	3 (10.71%)	5 (22.72%)

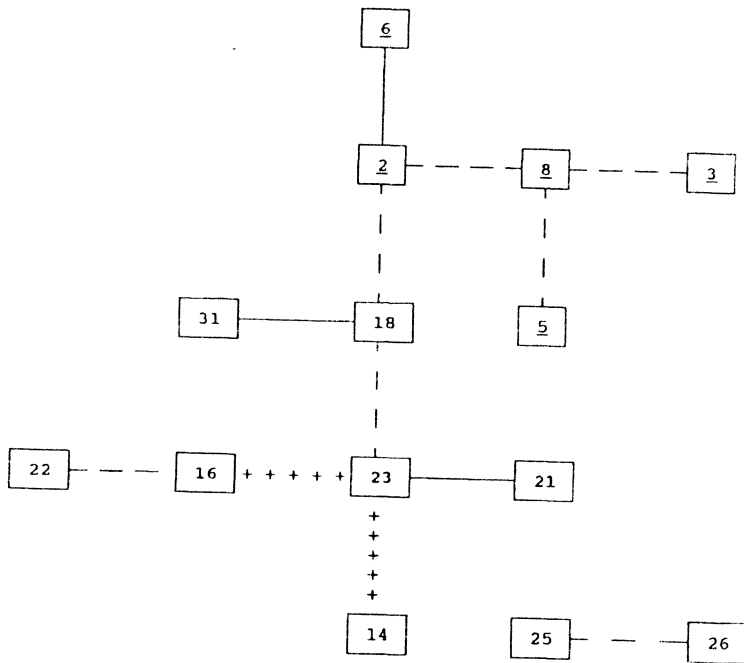
ZŠ BÍLÁ



MA HNĚDÁ

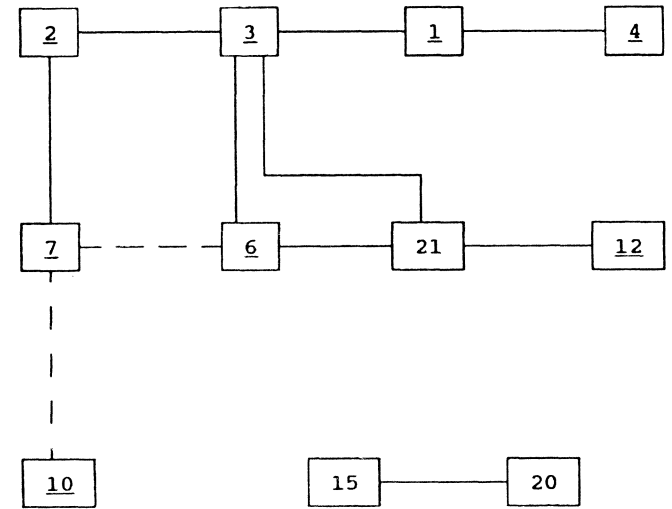


ZŠ BÍLÁ



X dívka
X chlapec
 ————— oboustranný negativní vztah
 - - - - - oboustranný kladný vztah
 + + + křížící se kladný a záporný vztah

ZŠ HNĚDÁ



X dívka
X chlapec
 ————— oboustranný negativní vztah
 - - - - - oboustranný kladný vztah

Ukazuje se, že mezi dětmi ze **ZŠ Bílá** jsou větší rozdíly co se jejich vlivu ve třídě týká, jsou zde výrazněji rozlišeni a také početněji zastoupeni žáci vyhraněně vlivní a vyhraněně nevlivní. Také se zde objevila jemnější diferenciacie mezi mocí a oblíbeností. Vlivní žáci jsou, a to bez ohledu na svoji oblíbenost či neoblíbenost, popisováni jako inteligentní, chytří. O těch nevlivných a neoblíbených říkají jejich spolužáci, že jsou hloupí a „divní“. Obliba i vliv zde souvisí se školním prospěchem - žáci s dobrým prospěchem bývají častěji oblíbenější a vlivnější. Síť vzájemných vztahů je zde hustší (nacházíme tady 7 recipročních, výrazně kladných vazeb a 3 vazby -zásadně vždy v rámci jednoho pohlaví- výrazně negativní) a propletenější. (To je poněkud v rozporu s možná poněkud preformovaným pohledem učitelů výběrové školy, kteří

řikají „jsou to individuality, nelze z nich udělat kolektiv“, „nedali se dohromady“.) Vyskytly se tady ale i city neopětované - dotyčná dívka je takto „zhrzena“ hned dvakrát. (Na grafu č.3 je zachycena pod číslem 23.) Některé další uvedené údaje vztahující se k této žákyni, dokumentují možný typ, který představuje. Ema žije s matkou, jejím přítelem a mladší sestrou. Je jedním z těch vlivných, ale neoblíbených žáků, její postavení na žebříčku vlivnosti je mírně nad středem a pokud se týká oblíbenosti, tak zaujímá jedno z posledních míst. Index náklonnosti u ní je nadprůměrný. Svými školními výkony spadá do druhého prospěchového pásma a po skončení ZŠ bude pokračovat ve studiu na střední hotelové škole. Ema má ve třídě jednu velmi dobrou kamarádku a s jednou dívkou je ve výrazně negativních vztazích. Spolužáci o ní napsali, že: „se ráda předvádí, je frajerka, vždy se na něco vymluví, je na kluky, není příliš na chápání“. Jiní její kolegové ji ale hodnotí jako: „inteligentní, vzdělanou, vyhledávanou kamarádku, hrdou, osobnost“. Podle třídní učitelky „Je svá.“ „Má jednu kamarádku a ostatní pro ni neexistují. Do páté třídy to byla Barborka, Barborka byla pánbůh. Pak odešla a ona nevěděla, koho se chytit“. Vzhledově je Ema velmi atraktivní, drobná, pečlivě upravená dívka. Během individuálního rozhovoru spolupracuje ochotně, projevují se však u ní občasné výrazné znaky tenze. V dané třídě tedy patří mezi prospěchově průměrné až slabší žáky, a to nejen vzhledem k prospěchu, ale i s ohledem na plánovanou profesionální kariéru. Svým spolužákům nabízí množství sympatií, snad v naději na reciprocitu interpersonálních vztahů. Těto reciprocitu se jí však nedostává, pravděpodobně pro nepříliš vhodně zvolenou strategii interpersonálních vztahů. A Ema si je toho sama vědomá, protože jako jednu z nejdůležitějších věcí, které by se ještě chtěla naučit, uvádí „být i více sympatická ke svému okolí“.)

Školáci ze ZŠ Hnědá se mezi sebou méně liší v podílu vlivu na dění ve třídě, většina z nich má vliv průměrný. Nevyskytl se u nich rozpor mezi moci a oblíbeností - jsou buď vlivní a oblíbení a nebo nevlivní a neoblíbení. Ve vztahu ke spolužákům jsou ve valné většině průměrně přátelští. Vlivní a oblíbení žáci jsou charakterizováni jako inteligentní, se smyslem pro humor, ochotní a pokud jsou to dívky, tak jako hezké. Nevlivní a neoblíbení jsou popisováni jako málo se projevující, nestáli ve svém chování a také se často vytahují. I zde souvisí oblíbenost a vlivnost žáka s jeho školním prospěchem. Vztah mezi prospěchem a vlivem na třídní dění je ale téměř dvojnásobně silnější než v Bílé škole. Lépe než abstraktní korelační koeficient to dokumentuje zjištění, že v dolní polovině na žebříčku vlivu je jenom jeden žák s prospěchem spadajícím do 2. prospěchového pásma³⁾. (Podle učitelky je dobrým žákem, ale: „Jeho kapacita přijímat informace je na hranici. Asi ji měl omezenou. Býval nastejno s Honzou, ale teďko v té češtině začal zaostávat a zaostává čím dál víc.“ Jindy, když šlo o úkol vyžadující samostatnou tvořivost, je jeho výkon komentován: „Šimon, který ještě do 5. - 6. třídy patřil k prospěchově dobrým, ten to neuhrál“. Zdá se, jako by zde byla potvrzována spíše závislost vlivnosti na inteligenci než na školním prospěchu.) Síť vzájemných vazeb je v Hnědé škole řidší (objevily se pouze dvě reciproční kladné vazby, ale zato 5 vazeb negativních) a jednodušší. Kladné vazby jsou vždy v rámci jednoho pohlaví, vazby negativní jsou i heterosexuální, tj. obráceně než tomu je v Bílé škole. Neopětované vztahy se mezi sledovanými dětmi nevyskytly.

JAK SE NAVZÁJEM VIDÍ

Zpracování výroků, kterými děti zdůvodňovaly své sympatie či antipatie probíhalo ve dvou rovinách.

Kategorizace výroků

1. Všechny verbální charakteristiky byly rozčleněny na výrokové jednotky. Např. ve výroku: „je to můj dobrý kamarád poradí mi když potřebuju“ byly definovány dvě výrokové jednotky - je to můj dobrý kamarád a -poradí mi, když potřebuju. Byla zřejmá četnost a frekvence jednotlivých výroků v obou sledovaných třídách.

2. Každá výroková jednotka pak byla zařazena do jedné ze čtyř afektivních kategorií výroku kladný (obětavá, patří mezi nejslušnější), negativní (drzí, hádavá), ambivalentní (frajer, je někdy dobrý a někdy špatný) a neutrální (je spíše zakřiknutý, nosí dlouhé vlasy).

3. Kromě výše uvedených kategorií afektivních byly určeny i kategorie významové. Tady mohla být jedna výroková jednotka zařazena do dvou i více kategorií. Např. ve výroku „snaží se prosadit“ byly určeny následující kategorie:

- chování - pasivita x aktivita a
- dominance x submise.

Žáci Bílé školy generovali 1181 výrokových jednotek, tj. průměrně 59.05 na žáka. Z toho bylo 481 (41.40%) výroků kladných, 382 (32.34%) záporných, 87 (7.36%) ambivalentních a 231 (19.56%) neutrálních.

Pořadí jednotlivých kategorií dle frekvence je následující:

Kategorie	Frekvence
1. Kamarádství (dobrý kamarád, kamarádím s ní, docela přátelský, není to ta pravá kamarádka, také počítačový kamarád)	129
2. Sympatie (sympaťák - pro mě, není mi sympatická, prima holka, správný kluk)	120
3. Dá se s ním povídat (dá se s ní hovořit o čemkoliv, bavím se s ní rád, dá se s ní rozumně mluvit, moc si s ním nepovídám)	119
4. Inteligence (inteligentní, docela chytrý, bez IQ, IQ -10, hloupá, není příliš na chápání, není moc chytrá)	99
5. Smysl pro humor (je humorná, má smysl pro humor, má bezvadné fóry, nemá smysl pro humor normální ale pro černý, vtipný)	85

6. Chování	66
<i>(její chování je až nemožné, nezajímám se o jeho chování, kvůli jejímu chování a vystupování)</i>	
7. Mlátí (bije)	56
<i>(každého kdo je slabší bouchá, někdy mě mlátí, Eva je strašně jemnej člověk, Jaroslav je surový)</i>	
8. Projevuje se	49
<i>(ale je velmi zdrženlivý, je uzavřená, nenápadná, zakřiknutá)</i>	
9. Vytahuje se	48
<i>(myslí si že má všechny moudrosti světa, myslí si že je nej., vytahuje se)</i>	
10.- 11. Spolehlivost	39
<i>(co řekne to udělá, nikoho nezrází, pravdomluvná, někdy zradí, ale náladová, pořád se chová jinak, někdy neupřímná)</i>	
10.- 11. Je jako...	39
<i>(jako Platanovská, jako 21, více než Katku, vytahuje se méně než Benda, není tak hodná jako její kamarádka)</i>	
12. Pasivita x aktivita	38
<i>(problémy za ní řeší její kamarádky, ale někdy impulsivní, Jakub je neprůbojný, moc velký klid'as)</i>	
13. Sexualita	36
<i>(zajímá se spíš o kluky a často o nich povídá, aby se zavděčila klukům, má raději matematiku než holky)</i>	
14. Vzájemný vztah	32
<i>(myslím že ona napíše to samé o mně, kamarádíme spolu již dlouho, moc se spolu nebavíme)</i>	
15. Ochotný	20
<i>(ráda všechno vysvětlí, pomáhá mi, ochotná, obětavej, lakomý)</i>	
16. Učení	19
<i>(dobře se učí, ani se neobtěžuje do třídy moc chodit, vše opisuje od jiných a pak má nezaslouženě stejné známky, má dobrý prospěch)</i>	
17. Neznám	17
<i>(nevím o ní nic, nikdo ho moc nezná, navzájem se neznáme)</i>	
18. Řídí ostatní	16
<i>(Hynek je ovlivnitelný, řídí se podle Bedy, zakřiknutá)</i>	
19. Vzdělání	11
<i>(je poměrně vzdělaná, nevzdělaná, má velký rozhled kolem sebe)</i>	
20. Je hezký x není hezký	9
<i>(docela hezká, pěkná holka)</i>	

V **Hnědé škole** vytvořili žáci celkem 654 výrokových jednotek, tj. 40,87 výroku na žáka. Kladných výroků bylo 345 (tj. 52.92% z celkového počtu), negativních 159 (24.31%), ambivalentních 29 (4.43%) a neutrálních 124 (18.77%).

Pořadí jednotlivých významových kategorií dle frekvence bylo ve sledované třídě takovéto:

Kategorie	Frekvence
1 - 2. Přátelství	74
<i>(kamarádský, je to dobrý kamarád, docela kamarád, ale není to moc můj kamarád)</i>	
1 - 2. Smysl pro humor	74
<i>(má smysl pro humor, ale zase veselý, je s ním legrace)</i>	
3. Vytahuje se	62
<i>(někdy se vytahuje, někdy se povyšuje nad ostatní, moc se nevytahuje, nechvástá se)</i>	
4. Dá se s ním povídat	61
<i>(velkem se s ním dá povídat, dobře se s ním povídá, nedá se s ní bavit o vážných věcech)</i>	
5. Projevuje se	56
<i>(moc se neprojevuje, a uzavřený, až moc se projevuje, méně uzavřený, a pořád je doma)</i>	
6. Sympatie	55
<i>(bezvadná, ale nesympatický mi také není, dobrý, nesympatická povahově, vcelku příjemná)</i>	
7. Neznám	48
<i>(moc jsem ho nepoznal, neznám, neznám dobře)</i>	
8. Chování	46
<i>(ale ukřičená, jindy hlučná, někdy i rozpustilá, s dobrým vystupováním, není moc slušná)</i>	
9. Ochotný	45
<i>(vyhoví, ochotný, rád pomůže, a lakomý, snaží se vyjít s každým po dobrém)</i>	
10. Mlátí /bije/	39
<i>(drzí, každého mlátí, někdy i hrubý, hodný)</i>	
11. Spolehlivost	31
<i>(je na něj spoleh, lže a nechce to přiznat, udělá co řekne, není na něj spoleh, je někdy lakomý někdy jiný)</i>	
12. Inteligence	21
<i>(inteligence, inteligentní, a chytrá, je trochu blb)</i>	
13. Je hezký x není hezký	17
<i>(a hezká holka, hezky chodí oblikaná, není moc hezká)</i>	
14. Pasivita x aktivita	13
<i>(pecivál, jde s ostatními, řídí ostatní, dotěrná)</i>	
15. Řídí ostatní	7
<i>(zakřiknutý, řídí se podle ostatních, řídí ostatní)</i>	
16. Je jako...	4
<i>(druhý nejlepší kamarád, jiný než ostatní kluci, patří mezi nejslušnější)</i>	
17.- 18. Sexualita	2
<i>(moc rychle střídá holky nezáleží mu na tom jaký)</i>	
17.- 18. Učení	2
<i>(chodí málo do školy)</i>	

Srovnání obou škol ukazuje následující tabulka

	Bílá škola		Hnědá škola	
Celkový počet výroků a průměrný počet výroků na žáka	1181	(59,05)	654	(40,87)
z toho				
jasně kladných	481	(40.72%)	342	(52.29%)
jasně záporných	382	(32.34%)	159	(24.31%)
ambivalentních	87	(7.36%)	29	(4.43%)
neutrálních	231	(19.56%)	124	(18.96%)

Pořadí jednotlivých kategorií dle frekvence a jejich procentuální výskyt:

	Frekvence	Procento výskytu
Bílá škola		
1. Kamarádství	129	(10.92%)
2. Sympatie	120	(10.16%)
3. Dá se s ním povídat	119	(10.07%)
4. Inteligence	99	(8.38%)
5. Smysl pro humor	85	(7.19%)
6. Chování	66	(5.58%)
7. Mlátí (<i>bije</i>)	56	(4.74%)
8. Projevuje se	49	(4.14%)
9. Vytahuje se	48	(4.06%)
10.-11. Spolehlivost	39	(3.30%)
10.-11. Je jako...	39	(3.30%)
12. Pasivita x aktivita	38	(3.21%)
13. Sexualita	36	(3.04%)
14. Vzájemný vztah	32	(2.70%)
15. Ochetný	20	(1.69%)
16. Učení	19	(1.60%)
17. Řídí ostatní	16	(1.35%)
18. Neznám	14	(1.18%)
19. Vzdělání	11	(0.93%)
20. Je hezký x není hezký	9	(0.76%)

Hnědá škola

1.- 2. Kamarádství	74	(11.31%)
1.- 2. Smysl pro humor	74	(11.31%)
3. Vytahuje se	62	(9.48%)
4. Dá se s ním povídat	61	(9.32%)
5. Projevuje se	56	(8.56%)
6. Sympatie	55	(8.40%)
7. Neznám	48	(7.33%)

8. Chování	46	(7.03%)
9. Ochetný	45	(6.88%)
10. Mlátí (<i>bije</i>)	39	(5.96%)
11. Spolehlivost	31	(4.74%)
12. Inteligence	21	(3.21%)
13. Je hezký x není hezký	17	(2.59%)
14. Pasivita x aktivita	13	(1.98%)
15. Řídí ostatní	7	(1.07%)
16. Je jako...	4	(0.61%)
17.-18. Sexualita	2	(0.30%)
17.-18. Učení	2	(0.30%)
19.-20. Vzájemný vztah	0	-
19.-20. Vzdělání	0	-

Vidíme, že žáci Bílé školy vyprodukovali při charakteristice svých spolužáků téměř o třetinu výroků na žáka více než jejich vrstevníci z Hnědé školy. Také u nich nacházíme kategorii vzdělání, obsahující všeobecný rozhled a informovanost a kategorii vzájemného vztahu, explicitně vyjadřující vědomí dvousměrnosti interpersonálních vztahů. Tyto kategorie u žáků Hnědé školy nenacházíme. Počet kladných výroků je téměř o dvanáct procent nižší a počet negativních výroků naopak o téměř deset procent vyšší u dětí z Bílé než u dětí z Hnědé školy. Počet ambivalentních výroků je oproti Hnědé škole skoro dvojnásobný.

Rozdělíme-li si dvacet získaných kategorií na 4 frekvenční pásma, vidíme, že v obou třídách jsou nejčetnější kategorie kamarádství, smysl pro humor a dá se s ním/ní povídat. V **Bílé škole** však nacházíme na předních místech i kategorie inteligence, která je u žáků Hnědé školy až v třetím frekvenčním pásmu a kategorii sympatie, která u dětí z Hnědé školy spadá do druhého pásma. Naopak u školáků z **Hnědé školy** spadá do prvního frekvenčního pásma vychloubačnost a projevuje se x neprojevuje se, které jsou u dětí z Bílé školy až v druhém frekvenčním pásmu.

Ve čtvrtém frekvenčním pásmu, tedy nejméně početně zastoupené, jsou v **Bílé i Hnědé škole** kategorie učení. V **Bílé škole** se zde umístila kategorie neznám, která je u dětí z Hnědé školy v druhém frekvenčním pásmu, a kategorie vzhled a řídí ostatní x řídí se podle ostatních, jež v Hnědé škole spadají do třetího pásma. Děti z **Hnědé školy** umístily do čtvrtého frekvenčního pásma kategorie je jako, dokumentující využití srovnání mezi jednotlivci, a sexualita, které jejich vrstevníci z Bílé školy zařadili do pásma třetího. Zcela nenaplněné zůstaly kategorie vzájemný vztah (v Bílé škole 3. frekvenční pásmo) a vzdělání (v Bílé škole 4. frekvenční pásmo).

INDIVIDUÁLNÍ CHARAKTERISTIKY

Na této úrovni byly sloučeny všechny výroky vztahující se k určitému žákovi a byla zjištěna jejich frekvence. Tak jsme získali charakteristiku každého dítěte, dostali jsme jeho popis z perspektivy spolužáků. Tyto popisy jsme využili při charakterizaci typů žáků, které jsme získali vyhodnocením sociometrických indexů (viz výše), a také při práci s typovými charakteristikami³⁾.

ZÁVĚREM

To, čeho si děti na sobě navzájem nejvíce všimají a co nejvíce hodnotí, je tedy kamarádství, smysl pro humor a to, zda si s tím druhým je možno popovídat. To, čeho si všimají nejméně, i když přece jen tyto fenomény zaznamenávají a poznamenávají, co hodnotí až na posledním místě, je, jak se spolužák učí, jestli jej škola zajímá, jak poctivě pracuje. Přitom však školní prospěch souvisí s oblíbeností a i s mírou vlivu, kterou má žák na dění ve třídě. Nejoblíbenější žáci ve třídě neoplývají nijak výraznými sympatiemi ke svým kolegům, někteří jsou k nim spíše přátelští, ale jiní zase téměř odmítaví. To vše je společně oběma třídám, bez ohledu na specifický sociální profil každé z nich¹⁾.

Kromě výše uvedených podobností existují mezi oběma třídami i rozdíly. Můžeme vidět, že sledovaní žáci z **Bílé školy** jsou zběhlejší v užívání jazyka, mají širší aktivní slovní zásobu než jejich kolegové z **Hnědé školy**. Příčina se zdá být zřejmá - do této školy jsou vybírány děti s dobrými jazykovými schopnostmi a tyto schopnosti pak dále intenzivně rozvíjeny. Ke svým spolužákům jsou pak kritičtější a jsou také rezervovanější při vyjadřování výrazně kladných emocionálních vztahů. Sociální pozice jednotlivých žáků jsou zde velmi jemně diferencované. Možná díky své lepší verbální vybavenosti, nebo spíše proto, že škola, a tím i spolužáci, je pro tyto děti velmi důležitá²⁾, jen zřídka sklouzli k tvrzení, že některého spolužáka neznají. Více než v **Hnědé škole** je zde ceněna inteligence a obecná, nespecifikovaná sympatičnost. Méně důležitý je pak vzhled a otázka dominance či submise.

Děti z **Hnědé školy** se zdají být laskavější, o svých spolužácích se vyjadřují převážně kladně, jejich postoj k nim je většinou průměrně přátelský. Vztahy mezi dětmi a jednotlivé sociální pozice jsou poměrně jasně vymezeny - vyjádřených ambivalentních postojů nalezneme výrazně méně než v **Bílé škole** a žáci jsou zde buď vlivní a oblíbení nebo nevlivní a neoblíbení. Školáci se však často vyhnuli hodnocení některého spolužáka prohlášením, že jej neznají. Velmi důležité pro ně je, zda se dotčený nepovyšuje, nesnaží se prosadit na úkor ostatních. Naopak, zcela nedůležitá je obecná vzdělanost. To, že vztah mezi školním prospěchem a vlivností je zde dvojnásobně silnější. lze vysvětlit tím, že žáci s lepším prospěchem mají o školu větší zájem, škola je pro ně důležitější, a tak se snaží do dění v ní více zasahovat. Explicitní vyjádření vědomí reciprocit interpersonálních vztahů zde chybí. Tyto nálezy ukazují, že těžká sociálního života u většiny zdejších dětí leží mimo školu a tak interpersonální vztahy ve třídě mají pro ně menší důležitost. Více než abstraktní, teoretické inteligence si cení schopností dobře vycházet s lidmi.

POZNÁMKY

¹⁾ Pavlica, K., Semerádová, V.: *Faktor školy a třídy*. In: „Co se v mládeži naučí...“ zpráva z terénního výzkumu, PedF UK, Supplementum 77 Informačního bulletinu SVI, Praha, 1992, s. 177 - 188

²⁾ Hrabal, V.: *Sociometrický test - příručka*. Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p., Bratislava, 1979

³⁾ Viz kapitola *Jaké to je, být „dobrý žák“*

JAK SE DĚTI UČÍ

MIROSLAV RENDL

OBSAH

Etnokoncepty školních standardů: co je normální

Jak (dobře) se učí: prospěch a osobní standard

Jak (mnoho) se učí: formy a stupně aktivity, standardní aktivita

Jak je to se šprty

Učit se bez učení aneb naučit se bez námahy

Když to člověku jde a když mu to nejde:

pozitivní a negativní cyklus

Kdyby je to bavilo a jak je to nebaví

Možnosti korekce

Rodinná mobilizace

Působení učitele: co má a nemá dělat, jaký má a nemá být

Kdo jsou (vývoj identity k autonomii)